

83 3/49 кр (т) № 6

842

Д, 32

Асоціація інтелігенції Житомирської області

Житомирське обласне відділення
Конгресу української інтелігенції

Ліна Демченко

Борис Тен

БІОГРАФІЧНИЙ НАРИС

Житомир 1997

Красноярская
Фот

Жуковская область,
г. Жуковский, ул. Советская
Инженер № **Борис Тен**

Бориса Тена роблять його постать унікальною з багатьох поглядів», — читаємо у Віталія Коротича, який досить обгрунтовано доводить, що «...між роботами Бориса Тена немає речей випадкових, — перекладає він лише найвартісніше, найбільш значуще... Основні роботи Бориса Тена пов'язані зі старогрецькою класикою — Гомер, Есхіл, Софокл, Евріпід. А виходячи за коло цього свого зацікавлення, він дарував нам «Річарда III» Шекспіра, Шіллерових «Розбійників», «Живий труп» Толстого, твори Словацького, Міцкевича й Пушкіна...».

Неосяжний, як ріка, що її назву, давньогрецьку, розбивши на дві частини — Борис-тен — прибрав він собі за псевдонім, Микола Васильович Хомичевський уславив наш край та й усю Україну, і слава та сягнула далеко за її межі. Людина з іменем Дніпра — так назвав його Дмитро Павличко.

Чим далі він від нас у часі, тим більше невідомого і несподіваного відкриваємо ми для себе в спадщині Бориса Тена, все новими гранями повертається він до нас, його земляків.

Народився Микола Васильович Хомичевський 9 грудня 1897 року в учительській родині села Дерманя (нині Здолбунівського району Рівненської області), яке він завжди називав лише за його старою назвою. (Нова назва — Успенське Друге). Та й не дивно, бо своєю батьківщиною з давньою і славною історією мав право пишатись. Село мало й давні культурні традиції. Ще в XVII столітті тут працювала перша сільська друкарня, був монастир, духовна школа. В атмосфері духовності, в колі високоосвічених рідних і близьких проминули перші дитячі роки хлопчика, сповнені вправами допитливого розуму у вивченні багатьох іноземних мов, яких вже з дитинства знав не менше шести.

*Немов руїни замкового вала —
В терасах пагорб. Приліпивсь під ним
Похилий з півтора поверха дім —
Бабуня тут моя вчителювала.*

Звичайно, щоб звершити свій подвиг —
здійснити переклад безсмертних Гомерових поем

«Ліади» і «Одіссеї», Микола Васильович мав здобути не лише вищу освіту та літературно-наукову і фахову підготовку. За його ж таки твердженням, «...високого рівня перекладу можна досягти лише тоді, коли перекладач однаково вільно мислить як мовою оригіналу так і мовою перекладу».

Перші спроби художнього перекладу належать до часів навчання у Волинському (Житомир) інституті народної освіти.

«Безпосереднє входження в атмосферу античності почалося для мене зі спроб походити стежками старогрецької прози легшими, здавалось мені, за поетичні». Тоді він ще не підозрював, що будуть ті стежки і важкими і довгими, бо проляжуть впродовж багатьох десятиліть і тисяч кілометрів, і буде на них багато горя, поневірянь і втрат. В цитованій уже статті «Біля Касельських джерел» читаємо, як же починалось те захоплення, що стало головною справою всього життя: «...ще на початку 20-х років ми вдвох з Є.М.Кудрицьким (дружбу з ним Борис Тен' проніс через усе життя. — Авт.) почали пере-

кладати філософські діалоги Платона. Наскільки вдалі були ці перші спроби, не доводиться судити, бо вони десь загубилися в наших домашніх архівах і лишилися невидимі...». Чи не тоді зародилась мрія взятись за безсмертну справу всього життя?

Ще раніше почав писати вірші, але друкувати їх не поспішав, а коли перші з них було надруковано в часописах двадцятих років, стало збагненним, що в літературу прийшов оригінальний, самобутній поет і зовсім не новачок. Та це й не дивно, бо наставником його був Микола Костевич Зеров, а другом і добрим порадиником — Максим Тадейович Рильський. Перші кроки київського періоду В. М. Хомичевського були багатообіцяючими. «Микола Костевич зразу ж залучив мене до участі в «Антології французької поезії», над укладанням якої він тоді працював разом з С. В. Савченком,» — свідчить сам він у статті «Чим я завдячую Зерову».

Здавалося, все складається якнайкраще і можна братись до здійснення своєї мети, та доля, невблаганна і така немилосердна, розпорядилась

інакше, і ми з подивом дізнаємось, що перша книжка перекладів «Прометея закутого» Есхіла побачила світ лише в 1949 році і, як підтверджує сам Микола Васильович, до справжньої перекладацької роботи він повертається лише в сорокових роках, коли йому було вже за п'ятдесят, а збірка сонетів «Зоряні сади» побачила світ, коли авторові давно виповнилося сімдесят.

Як же складалось життя Миколи Васильовича впродовж чверті віку? Ще до 1917 року родина Хомичевських переїхала до Житомира, і сюди час від часу повертається він, як Одиссей з далеких мандрів, аж поки не осяде тут постійно. Що ж до мандрів, то вони не завжди планувались ним самим. Про це пізніше, а поки що про київський період, що так вдало розпочався в 1924 році і був на диво плідним. Працюючи у видавництвах «Сяйво», «Книгоспілка», Державному видавництві України, він підключається до роботи, яку вели тоді Д. М. Ревуцький та М. Т. Рильський над створенням українських перекладів до пісень західноєвропейських та російських композиторів, що, без сумніву,

допомогло пізніше перейти до роботи над перекладами оперних лібретто, а їх у нього теж чимало. І хоча Борису Тену довелось докласти багато зусиль, та не лише вони, а музична освіта і обдарування дозволили зазвучати українською операм Вагнера, Верді, Глінки, Мусоргського, Дзержинського.

Працелюбність і розмаїтість уподобань і захоплень завжди вражали всіх, хто знав Миколу Васильовича, не кажучи вже про енциклопедичність знань, ерудицію і незвичайну для зрілої людини безпосередність, допитливість і цікавість до всього, що оточувало. А попри все те ще й наполегливість у досягненні мети і послідовність.

Здійснених ним перекладів з різних мов, починаючи з так званих «мертвих», від латинської і давньогрецької до германороманських і низки слов'янських, набереться на кілька добрячих томів.

Плідна літературна перекладацька праця поєднувалась із захопленням музикою і театром. Борис Тен був ґрунтовним музикознавцем і театрознавцем. Як член ради при обласному му-

зично-драматичному театрі, протягом десятиліть він дбав про цілеспрямованість репертуару і про чистоту рідної мови.

Микола Васильович був і викладачем педінституту, і вчителем середніх і робітничих шкіл. Його учнями були випускники культосвітнього технікуму і музичного училища, працював він і в будинках народної творчості, створював колективи художньої самодіяльності, був причетним, як він скромно зазначав, до створення прославленого нині поліського ансамблю «Льонок».

✓ Були в біографії Бориса Тена і роки, коли його професії не мали нічого спільного ні з літературною, ні з педагогічною, ні з культосвітньою діяльністю. Так в 1930-1936 роках — він економіст і завідувач переселенським відділом «Дальрибпрому» у Владивостоці. А незадовго перед тим, в кінці 20-х років, він — автокефальний протоієрей Київської Петропавлівської церкви — на церковні свята інсценізує з дітьми епізоди ново-завітньої історії. Чи саме не це — бажання прислужитись українській духовності — ще й в такій ролі закинуло його аж на береги Тихого океа-

ну, та про це не любив згадувати Микола Васильович, як не згадував майже ніколи й про своє перебування в Магадані вже по війні, в 40-х роках. Війна ж застала Миколу Васильовича знову студентом — тепер вже музично-педагогічного інституту, а невдовзі він — кореспондент армійської газети, затим полон, концтабір, спочатку німецький, а після звільнення — магаданський, і на багато років — недовіра, підозрілість, тавро «націоналіста» струують подальше життя.

І невідомо, як склалася б його подальша доля, якби не підтримка друзів, а найперше — велике кохання, що поєднало його назавжди зі співачкою Аполінарією Леонтіївною Ковальчук. Відправившись за коханим у заслання, вона поділяла з ним усі прикрощі і негаразди, стала надійною подругою на все життя. Та вже на схилі літ Микола Васильович скаже :

*...І досі ще не випив я до дна
Твойого серця пахоци бузкові,
І в кожному погляді твоїм і слові*

Мені світань леліє весняна.
Як і ранім одній тобі складаю
Я вицвіти душевного розмаю
Й омріяні наспівую пісні.
Тож не журися скронь сивиною —
І влітху й восени, як і весною,
Ти дорога однаково мені.

Дружина та ще любимий син Василько були для Миколи Васильовича тими рятівниками, що допомагали триматись за життя. І не був би то мужній і могутній Борис Тен, якого вела ще й мета всього життя. Він повертається до літературної праці при першій же можливості. Власне, є підстави гадати, що Борис Тен ніколи не полишав літературної праці, про що свідчать цикли сонетів «З фронтових листів», «З фашистської неволі», навіть там у неволі він перекладає для самодіяльного театру п'єсу М. Островського «Без вини зинні», що саме по собі було вже викликом.

В повоєнні роки Борис Тен працює надзвичайно плідно, наче намагаючись надолужити втрачений час. Один за одним виходять його пере-

клади творів Арістотеля, Арістофана, Софокла, Евріпіда, Шекспіра, на сценах оперних і драматичних театрів ідуть вистави за лібретто та п'єсами в його перекладах, він продовжує й педагогічну діяльність. Це його зусиллями створюється в Житомирі літературна студія, яка зараз носить його ім'я і звідки вийшло багато талановитих поетів і письменників, завдяки чому стало можливим створення письменницької організації в області. «Скільки він возився з усіма нами зовсім безкорисливо, віддаючи так багато дорогоцінного часу, — згадує лауреат премії І. Огієнка поет Михайло Клименко, — тільки тепер ми можемо оцінити, та й то не до кінця, його титанічну працю». А ще статті до часописів, редагування та рецензування перекладів учнів, що їх він навчає майстерності художнього перекладу — це теж тема для дослідження. Його учнями вважають себе Валерій Шевчук і Андрій Содомора, Віктор Гуменюк і Валентин Грабовський і ще багато талановитих і вдячних своєму наставникові земляків. Багатьом з них він був не лише наставником, але й другом, а таким як Зоя

Милашевська — навіть батьком, бо не лише моральної, але й матеріальної підтримки впродовж багатьох років потребувала ця прикута до ліжка з 12-ти років письменниця і відчувала тепле, побатьківському щире піклування про себе. Та й не лише вона. А разом з тим триває головна праця всього життя — робота над «Іліадою» та «Одіссеєю». І після виходу в світ «Іліади», що збігся з вісімдесятиліттям, Борис Тен не полишав працювати.

«Борис Тен був одним із тих, хто не тільки мистецтвом поетичного перекладу, а й прикладом особистого життя доносив до своїх сучасників високі гуманістичні ідеї, виплекані мислителями, поетами та митцями давнини», — так досить вдало визначив «незмірність душі» Майстра Андрій Содомора.

12 березня 1983 року Бориса Тена не стало, та він продовжує жити в своїх творіннях, учнях, в пам'яті всіх, хто його знав, як людина-титан, для якого саме життя було справжнім творчим подвигом.

Складаємо подяку за сприяння у випуску цього видання
поліграфічній фірмі «М.А.К.» Лтд.,
виробничо-комерційній фірмі «Поліграфіка»,
орендному підприємству «Житомирська обласна друкарня».

Дирекція.

- Д30 Демченко Ліна
БОРИС ТЕН: Біографічний нарис. — Житомир,
Асоціація інтелігенції Житомирської області, Житомирське
обласне відділення Конгресу української інтелігенції, 1997.
— 16 с.

ISBN 5-86868-023-5

Оригінал-макет брошури виготовлено на благодійній основі
поліграфічною фірмою «М.А.К.» Лтд. Видруковано виробничо-
комерційною фірмою «Поліграфіка».